

Dokumentasjon av norsk tegnspråk

Innledning

Kulturdepartementet ber i brev av 31. januar 2022 Språkrådet om å kartlegge behovet for dokumentasjon av norsk tegnspråk. Kartleggingen skal gi det offentlig oppnevnte tegnspråkutvalget et kunnskapsgrunnlag som gjør det i stand til å vurdere og anbefale strategiske dokumentasjonsoppgaver med sikte på å styrke kunnskapen om og bruken av norsk tegnspråk. Mer konkret er oppdraget å *gi en vurdering av hvilken funksjon dokumentasjon av norsk tegnspråk kan ha for å styrke bruken av og forskningen på språket*. Videre blir Språkrådet bedt om å peke på behovet for terminologiarbeid og å kartlegge og gi en oversikt over hvilke ordbøker, korpus, verktøy, databaser og samlinger som finnes i dag eller som er under utvikling. Til slutt ønsker Kulturdepartementet en vurdering av hvilke ordbøker, korpus, verktøy, databaser og samlinger som bør videreutvikles eller lages fra bunnen av, sammen med en oversikt over hva som bør gjøres på kort sikt og hva man kan vente med.

Språkrådet tolker det slik at språkstyrking er det viktigste aspektet ved arbeidet. Vi legger også vekt på at oppdraget må ses i lys av språkbrukernes interesser, dels for at det vil bidra til å skape tillit mellom det norske tegnspråksamfunnet og majoritetssamfunnet, og dels fordi mange tegnspråkbrukere har dårlig erfaring med tegnnormering eller forsøk på standardisering¹.

Dette dokumentet er i hovedsak strukturert etter de fem punktene i oppdragsbrevet. Etter en kort redegjørelse for den manglende dokumentasjonen av norsk tegnspråk gir vi en vurdering av hvordan slik dokumentasjon kan styrke bruken av språket og forskningen på språket. Videre redegjør vi for behovet for terminologiarbeid og gir en oversikt over hva som finnes av språkdokumentasjon i form av ordbøker, korpus og andre dokumentasjonsressurser. Denne delen er støttet av et vedlegg der dokumentasjon vi har kjennskap til, er listet opp. Oversikten i vedlegget er ikke uttømmende, men inneholder det mest sentrale materialet og gir et inntrykk av hvilke kategorier språklige data som finnes. På bakgrunn av denne oversikten skisserer vi hva som mangler av grunnleggende språkdokumentasjon og kommer avslutningsvis også inn på at den manglende dokumentasjonen må ses i sammenheng med studietilbudet i norsk tegnspråk, manglende forskerkompetanse på feltet og manglende organisering av faglig og administrativt ansvar for tegnspråkdokumentasjon.

Språkdokumentasjon – bakgrunn og historie

Allerede i St.mld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk* ble verdien av språklig dokumentasjon understreket. Her blir det pekt på at alle språk som skal holdes i hevd og utvikle seg som levende kulturspråk, må kunne støtte seg på en solid dokumentasjon av den språklige tradisjonen og av hvordan språket blir brukt i samtida. Videre heter det at dette er et nødvendig grunnlag både for språkforskning og språkopplæring og for arbeidet med standardisering av språket. Det har også mye å si for et språks status at det er godt dokumentert på ulike vis.

¹ Jf. Holten, Sonja Myhre og Hege Roaldstveit Lønning (2010): ["Hørende er våre sjefer". Språkplanlegging og språkendringer i norsk tegnspråk](#). Masteroppgave. Universitetet i Oslo.

Med dokumentasjon av norsk tegnspråk mener vi derfor alle språklige uttrykk som kan vise hvordan norsk tegnspråk har blitt brukt gjennom tidene og hvordan det blir brukt i dag. Da tenker vi både på språklige data i form av tekst, bilde og film og på materiale som har bidratt til kunnskap om norsk tegnspråk, som for eksempel ordbøker og grammatikker. Alle eksempler på samlinger og verk, uansett størrelse, som kan gi grunnlag for å dokumentere og dermed videreutvikle kunnskapen om norsk tegnspråk, er av interesse. Det er grunn til å understreke at det er juridiske og personvernmessige utfordringer knyttet til bruken av deler av materialet, særlig filmatisert materiale som kan være grunnlag for korpus. Vi vil særlig uttale oss om og vurdere aspekter knyttet til korpus, ordbøker og grammatikker.

Tegnspråklige døve og hørselshemmede begynte tidlig å organisere seg i døveforeninger. Før levende bilder ble allemannseie, foregikk dokumentasjonen av tegnspråk som oftest på skriftlig norsk. Den første kjente dokumentasjonen ble gjort av Sigvald Skavlan i 1875². Da levende bilder kom til i Norge, fant flere tegnspråklige døve og hørselshemmede ut at dette nye visuelle mediet passet døve godt, og det ble etablert flere smalfilmklubber med filmentusiaster. Det ble mulig å lage nyheter på tegnspråk, og Døves media ble etablert i 1972 av Norges Døveforbund. Fra dette tidspunktet økte mengden av filmer på norsk tegnspråk. Døves media har digitalisert mange av disse tidlige filmene. Det teknologiske framskrittet har gitt muligheter for å dokumentere norsk tegnspråk på en helt annen måte enn tidligere, og i dag gir teknologien nye og bedre muligheter for nettopp dette.

Vurdering av hvordan dokumentasjon av norsk tegnspråk kan styrke bruken av språket

Dokumentasjon av norsk tegnspråk kan bidra til å styrke bruken av språket på flere forskjellige måter. Språkdokumentasjon kan gi et grunnlag for å utvikle *kartleggingsverktøy* eller andre systematiske verktøy til å kartlegge kvaliteten på tegnspråkmiljøer. I dag har ikke døve og hørselshemmede barn god nok eller ofte nok tilgang til tegnspråkmiljøer som er godt nok utviklet³. Som oftest er barn og unge tegnspråkbrukere omgitt av flest andrespråksbrukere. For å kunne utvikle norsk tegnspråk som førstespråk er det ikke godt nok med tilgang til språket gjennom andrespråksbrukere. I et slikt språkfelleskap kan *kartlegging* av norsk tegnspråk også gi en indikasjon på den individuelle språkutviklingen hos barn og unge. Videre vil språkdokumentasjon gjøre det lettere å benytte Det felles europeiske rammeverket for språk⁴ på norsk tegnspråk, slik at man også kan måle andrespråksbrukeres ferdigheter og kompetanse i språket, blant annet pedagogisk personell.

For å kunne utvikle nye og gode læremidler og læringsressurser på norsk tegnspråk er man avhengig av god språkdokumentasjon. Bedre læremidler og læringsressurser vil bidra til at elever i barnehage og skole som undervises etter tegnspråkparagrafen, lettere vil kunne motiveres til å bruke tegnspråk. Under forutsetning av at de kan norsk tegnspråk, vil lærere og barnehagelærere også kunne ha tilgang til gode lærerveiledninger og annet materiell med utgangspunkt i norsk tegnspråk. Faget tegnspråkdidaktikk vil også kunne bedres slik at elever ute i skolen opplever undervisningen som relevant og motiverende, og dermed vil også bruken av norsk tegnspråk kunne styrkes.

Dokumentasjon av norsk tegnspråk med utgangspunkt i behovene til tegnspråklige førstespråksbrukere kan bidra til at både individuell og kollektiv språkskam minimaliseres på

² [Skavlan, Sigvald \[1875\] \(2002\): *Thronhjems Døvstumme-Institut. Program, udgivet i Anledning af Institutets 50-aarige Bestaaen*. Trondheim. Møller kompetansesenter.](#)

³ [Språkstatus 2021](#)

⁴ [Det-felles-europeiske-rammeverket-for-sprak-2011.pdf \(udir.no\)](#)

sikt. Dersom unge døve og hørselshemmede tegnspråkbrukere i tillegg har tilgang til dokumentasjon om norsk tegnspråk og hvordan døve og hørselshemmedes tegnspråkkultur uttrykkes, vil det også bidra til språkstolthet. Bruken av norsk tegnspråk vil også kunne øke i takt med at den individuelle og kollektive stoltheten hos den tegnspråklige minoriteten øker.

Språkopplæringsprogrammet *Se mitt språk* som tilbys av Statped, vil også kunne bli bedre ved at det med bakgrunn i språkdokumentasjon og en norsk tegnspråkgrammatikk utvikles voksenopplæringsmateriell og andre tegnspråkressurser. Dette kan også bidra til at foreldre blir mer motivert mellom kursene og at terskelen for å oppsøke tegnspråkmiljøer med sine døve og hørselshemmede barn ikke oppleves så høy. På denne måten kan disse familiene få tilgang til et naturlig språkmiljø.

Tegnspråkgrammatikk og tegnordbøker vil gjennom bruk bidra til å styrke norsk tegnspråk som et språk i seg selv, både for faget norsk tegnspråk i skolen og også i andre skolefag der man også kan få behov for fagspesifikke tegn.

I videre forstand vil arkiver og historisk og kulturell dokumentasjon over hvordan tegnspråklige har levd og lever, gjøre forbilder og rollemodeller tilgjengelige for tegnspråklige førstespråksbrukere i en tid hvor de er geografisk spredt. Tidligere var det muntlige overføringer på norsk tegnspråk i døveskolene og i døveforeningene som ivaretok denne delen av tegnspråkkulturen. Med nedleggelse av døveskolene og spredt bosetning er det fare for at den muntlige overføringen på norsk tegnspråk kan forsvinne og med den mindre bruk av sjangerspesifikt tegnspråk. For å opprettholde dette og øke bruken av norsk tegnspråk er dette også et viktig aspekt ved språkdokumentasjon.

Språkdokumentasjon vil også vise hvilke fagtermer som finnes i bruk. Gjennom språkdokumentasjon av for eksempel fagterminologi, vil sannsynligvis bruken og konvensjonaliseringen av fagtegn øke. Dette er ikke minst viktig i et rettighets- og inkluderingsperspektiv.

Med økt bruk av norsk tegnspråk vil sannsynligvis språket bli mer synliggjort og alminnelig i samfunnet. En virkning av dette kan være at negative språkholdninger endres til å bli positive. Forhåpentligvis vil også det språkpolitiske aspektet bli styrket.

Vurdering av hvordan dokumentasjon av norsk tegnspråk kan styrke forskningen på språket

I språkloven paragraf 7 slås det fast at norsk tegnspråk som språklig og kulturelt uttrykk er likeverdig med norsk. Det er derfor all grunn til å merke seg at det i proposisjonen til loven (Prop. 108 L (2019–2020) *Lov om språk (språklova)*) blir pekt på at det er behov for mer kunnskap og at det er forsket lite på norsk tegnspråk. På forskningsområdet ligger Norge langt etter land det er naturlig å sammenlikne seg med. Sverige har drevet med forskning på tegnspråklingvistikk og enkelte tilgrensende fagområder i 50 år. Språklovsproposisjonen bekrefter også at tegnspråkbrukere møter utfordringer i oppveksten og i utdanningen, blant annet fordi kunnskapen om norsk tegnspråk er lav. Forskning på språket vil kunne bidra til et statusløft for norsk tegnspråk. I tillegg vil systematisk dokumentasjon av og forskning på norsk tegnspråk bidra til at språket blir mer synlig og dermed skape en større stolthet blant tegnspråkbrukerne.

Dokumentasjon av norsk tegnspråk vil etter all sannsynlighet styrke forskningen på norsk tegnspråk. Hittil har denne forskningen i stor grad foregått ut fra den språklige majoritetens perspektiv. Men språk kan ikke sees isolert fra språkets brukere, og dokumentasjon kan

bidra til at dette endres til at forskningen forankres i tegnspråkmiljøet. Det kan også få indirekte positive konsekvenser for annen språkforskning generelt. I tillegg til dette kan man anta at dokumentasjonen også kan få konsekvenser for de spesialpedagogiske utdanningene og den spesialpedagogiske forskningen. Dette kan bidra til at tegnspråksamfunnet i Norge i større grad får styre utviklingen av eget språk og utvikle en følelse av eierskap til eget språk.

Dokumentasjon av norsk tegnspråk vil gjøre det mulig å utvikle flere forskningsdisipliner for norsk tegnspråk. Dette gjelder alle lingvistikkens nivåer:

- fonologi og morfologi
- syntaks og semantikk
- pragmatikk, der sjanger- og stilkunnskap blant annet inngår

Videre vil det være mulig å gjøre dialektstudier og se på språkets endringer over tid. Det haster å få på plass diakron dokumentasjon fordi førkrigsgenerasjonen er i ferd med å forsvinne. Denne generasjonen hadde en annen opplærings situasjon; sannsynligvis mindre kontakt med hørende, ingen tolker, flere forskjellige døveskoler med mindre språkkontakt mellom skolene og dialektene. I tillegg til dette fikk tegnspråknorsken⁵ en stor betydning for generasjonen som vokste opp på 1970- og 1980-tallet.

Metaforbruk og metaforiske strukturer vil det også kunne bli forsket på. Gjennom god språkdokumentasjon vil det også bli mulig å dokumentere tegninventaret i norsk tegnspråk, og dermed kan man også forske på hvilke tegn og måter å uttrykke seg på som er konvensjonalisert. Forskning på grammatiske strukturer er en annen mulighet. Som all annen forskning er også tegnspråkforskningen avhengig av empiriske data for å etablere ny kunnskap. Utvikling av ny kunnskap hviler i stor grad på språkdokumentasjon i form av tilgang til datamateriale, både som forskningsobjekt og som kilde til tidligere tilegnet kunnskap.

Indirekte og i utvidet forstand vil dokumentasjon også kunne styrke forskning på andre tegnspråkrelaterte fag som tolkefag, tegnspråktilegnelse og tegnspråkutvikling, døveundervisning og forskning på hvordan hørende lærer norsk tegnspråk. I dag er det særlig tegnspråklingvistisk kompetanse som mangler, ikke minst tegnspråklig leksikografisk kompetanse. Status per i dag er at norsk tegnspråk helt mangler ordbøker som har norsk tegnspråk som kildespråk. Dermed er personer med norsk tegnspråk som førstespråk henvist til å bruke ordbøker (eller ordlister) med et sekundærspråk, for eksempel norsk, som utgangsspråk. Videre vil dokumentasjon av norsk tegnspråk kunne bidra til å utvikle forskerutdanninger der studenter, stipendiater og forskere får utviklingsmuligheter. Det vil gi førstespråksbrukere mulighet til å forske på sitt eget språk.

Vurdering av behovet for å videreutvikle eller lage nye ordbøker, korpus, verktøy, databaser og samlinger

I en artikkel om ordbøker, språksamlinger og språkdokumentasjon⁶ understreker forfatterne Grønvik og Ore at alle språksamfunn har behov for språklig dokumentasjon i form av utbygde morsmållsamlinger med høy vitenskapelig standard. Dette gjelder for alle morsmålene som

⁵ [Holten og Lønning \(2010\): "Hørende er våre sjefer" : språkplanlegging og språkendringer i norsk tegnspråk](#)

⁶ Grønvik, Oddrun og Christian-Emil Smith Ore (2016): "Nyskapinga i elektroniske ordbøker og språksamlingar". I: H.U. Karlsen, L.S Vikør og Å. Wetås: *Liver er æve, og evig er ordet. Festskrift til Norsk Ordbok 1930–2016*. Samlaget. Oslo.

Norge har et språkpolitisk ansvar for, og dermed også for norsk tegnspråk. Morsmålsamlingene må ivareta hele språket og i tillegg vise språkene over tid (diakront) og med den variasjonen som finnes i dag (synkront). Morsmålssamlinger er grunnlaget for å utvikle andre språkverktøy, påpeker Grønvik og Ore. I artikkelen presenterer de en oversikt over hvilke typer dokumentasjon som bør finnes for alle språk, og peker først og fremst på tekst- og lydsamlinger av språket i bruk, eksempelsamlinger med bøyning, ordlaging og setningsoppbygging i tillegg til samlinger over terminologi og navn. For tegnspråk vil alle slike samlinger være i videoformat.

Korpus

I dag vil dokumentasjon av språket i bruk i praksis skje i form av korpus – et stort representativt utvalg av språket i maskinlesbar form med god søkefunksjonalitet. Korpusutvikling representerer en revolusjon innen språkdokumentasjon ved å endre datagrunnlaget fra intuisjonsbasert uttrekk til (i teorien) full empirisk kartlegging av et språk. Per i dag finnes det ikke fullt utviklede korpus for norsk tegnspråk, men Lindsey Ferrara ved NTNU er godt i gang med å etablere et slikt korpus med NFR-finansiering, jf. den vedlagte oversikten over språkdokumentasjon. Første del av korpuset er tilgjengelig gjennom Clarino og utvides stadig. Hittil omfatter materialet sjangrer som uformell samtale, historiefortelling, intervju og forelesninger, og det er allerede brukt som empirisk data i flere publikasjoner som dokumenterer norsk tegnspråk.

For at man skal kunne realisere og bygge opp et norsk tegnspråkkorpus, må noen grunnleggende forutsetninger være på plass. For det første må man ha tilgang til tegnspråklige førstespråksbrukere. Derfor må det så snart som mulig etableres tegnspråkmiljøer av god kvalitet. Tegnspråkmiljøene må være varierte, der noen miljøer kan bestå av voksne førstespråksbrukere, andre miljøer kan være en blanding av voksne, barn og ungdom på en oppvekstarena, mens atter andre miljøer kan bestå av barn og unge som driver fritidsaktiviteter. Det viktige er at det stimuleres til slike språkmiljøer, også økonomisk, slik at døve og hørselshemmede tegnspråklige kan møtes i omgivelser som oppleves meningsfulle og styrt av tegnspråklige selv.

For det andre må det utvikles *norsk* tegnspråklingsvistisk og datateknologisk kompetanse som kan norsk tegnspråk flytende. I dag er det én utenlandsk forsker ved NTNU som driver fagfeltet, noe som gjør feltet sårbart fordi kompetansen kan bli borte dersom vedkommende bestemmer seg for å dra fra Norge. Korpusbygging vil være en pågående prosess over lang tid, og det må derfor foregå en jevn rekruttering av personer med riktig kompetanse.

Stillingen på NTNU er per i dag delt mellom undervisning på tegnspråktolkutdanningen og forskning på korpusutvikling. Undervisningsdelen tar mye tid fra forskningsdelen, og korpusarbeidet blir skadelidende. Bygging av tegnspråkkorpus er tid- og ressurskrevende. Å annotere ett enkelt tegnspråklig utsagn tar lang tid, så det å utvikle korpuset på deltid i en stilling som også omfatter undervisning, er uheldig og lite effektivt. Det må derfor sikres at man har flere forskerstillinger.

For det tredje må man sikre en langvarig og stabil finansiering utover den nevnte finansieringen av tegnspråkmiljøer. Det vil innebære store kostnader å etablere tegnspråklig utdanning i tegnspråklingsvistikk, utvikle kompetente forskere med tegnspråk som førstespråk og utvikle teknologi for språkdokumentasjon. I tillegg vet vi at datalagring og arkivering av tegnspråkkorpus og andre språksamlingsressurser er kostnadskrevende.

Leksikalsk database og ordbøker

I tillegg til korpus bør det utvikles en leksikalsk database for norsk tegnspråk. Den norske tegnbanken er nettopp en slik leksikalsk database som utgjør en fortegnelse over konvensjonelle leksikalske tegn i norsk tegnspråk. Den leksikalske databasen inkluderer blant annet fonologisk, morfologisk og semantisk informasjon om individuelle tegn. I databasen blir hvert tegn utstyrt med unike koder. Disse kodene blir brukt i annoteringen av det norske tegnspråkkorpuset. Når databasen er stor nok, altså inneholder mange nok tegn, kan den fungere som en ordbok over norsk tegnspråk. Det vil da være en ordbok som har norsk tegnspråk som utgangsspråk, og ikke norsk skriftspråk. Også på dette feltet er Ferrara i ferd med å bygge opp en ressurs som så langt (februar 2022) består av om lag 1200 tegn. Tegnbanken vil ventelig vokse etter hvert som korpuset over norsk tegnspråk utvides.

Statped har ansvar for prosjektet Norsk tegnordbok på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet. Oppgaven er å registrere, dokumentere og publisere tegn som brukes av førstespråksbrukere av norsk tegnspråk i Norge. Ordboken er et pedagogisk verktøy og en ressurs til bruk i pedagogiske sammenheng. Den fungerer også som et oppslagsverk for tegnspråklige.⁷ Statpeds tegnordbok er en gloseliste der man søker med norske oppslagsord og får opp et tegn som «betyr det samme». Tegnspråklige med norsk tegnspråk som førstespråk kan med andre ord ikke søke på sitt eget førstespråk, men må bruke et annet språk som søkeinnangang. Som vitenskapelig dokumentasjon av norsk tegnspråk er dette problematisk fordi norske uttrykk ikke speiler norsk tegnspråk i et en-til-en-forhold. Norsk tegnspråk har både manuelle og ikke-manuelle leksikaliserede tegn. Statpeds tegnordbok viser kun manuelle leksikaliseringer med bakgrunn i norsk. Tegnordboken er dermed en ressurs som ikke er basert på faktisk språkbruk samlet i et korpus.

Det neste steget for norsk tegnspråkleksikografi bør være å lage en deskriptiv ordbok med norsk tegnspråk som kildepråk, basert på faktisk språkbruk slik det kommer til uttrykk i et korpus. Bare slik kan man vise det reelle tegninventaret i norsk tegnspråk, hvordan grammatikken faktisk uttrykkes og hvilke funksjoner manuelle og ikke-manuelle signaler kan ha.

En leksikalsk database vil også være grunnlaget for andre språkteknologiske ressurser som mindre tegnordbøker av forskjellige typer og læringsressurser i skolen.

Grammatikker

Språk kan dokumenteres på mange måter. Korpus er en type empirisk språkdokumentasjon som er et viktig grunnlag for å videreutvikle kunnskapen om språket. Ordbøker og grammatikker er typiske eksempler på teoretisk dokumentasjon som kan springe ut av korpusmaterialet. Når det gjelder norsk skriftspråk (bokmål og nynorsk), er for eksempel alle nyere ordboksprosjekter basert på ulike korpus som er utviklet for forskningsformål. Også nyere grammatikker er korpusbaserte, enten i direkte forstand ved at språkeksempler er hentet fra korpus, eller indirekte ved at tidligere korpusbaserte forskningsresultater blir presentert i grammatikker. Det er hittil ikke laget en helhetlig korpusbasert grammatikk for norsk tegnspråk. Som ledd i å dokumentere språket bør derfor det å utvikle en grammatikk for norsk tegnspråk være en prioritert oppgave på mellomlang sikt, ved siden av en korpusbasert ordbok med norsk tegnspråk som kildepråk og en leksikalsk database som grunnlag for ordboka. På samme måte som ordboka bør også grammatikken være deskriptiv i den forstand at den beskriver norsk tegnspråk slik det faktisk blir brukt av førstespråksbrukere. I likhet med ordboka vil grammatikken utgjøre en grunnleggende del av dokumentasjonen av norsk tegnspråk. En grammatikk vil være en viktig kilde i beskrivelsen av norsk tegnspråk i

⁷ Introduksjon til spørreskjema om tegnordbok.no

seg selv, men den vil særlig ha stor betydning som pedagogisk hjelpemiddel i språkopplæringa, ikke minst for de som lærer norsk tegnspråk som voksne.

Organisering og finansiering

Språkvitenskapelige ressurser som leksikalske databaser og korpus blir utviklet for å kunne brukes av et helt forskersamfunn (og andre interesserte). Det er derfor viktig at alle interesserte faktisk har tilgang til disse verktøyene både i dag og i framtida. Det setter igjen krav til at det brukes adekvate framtidrettede teknologiske løsninger og at de utviklede ressursene blir lagret på et sted og en måte som gjør dem tilgjengelig for andre forskere i framtida. Disse kravene gjør at det er behov for en permanent og langsiktig løsning med tanke på arkivering.

I innledningen til dokumentet *Norsk ordbokpolitikk* (notat fra Språkrådet til Kulturdepartementet, 2014) understrekte Språkrådet at det trengs en institusjon som kan bidra til å sikre bevaring og bruk av dokumenterende språksamlinger for norsk (bokmål og nynorsk) og de minoritetsspråkene Norge har ansvar for – herunder norsk tegnspråk (s. 6). Språkrådet anbefalte at det opprettes et senter for vitenskapelig dokumentasjon av norsk og de norske minoritetsspråkene tilknyttet universitets- og høyskolesektoren. Et slikt senter skulle dermed også ha ansvar for dokumentasjon av norsk tegnspråk (s. 8). Språkrådet er i 2022 i dialog med Kulturdepartementet om en mulig utredning om en dokumentasjonsenhet for norsk språk, men det er så langt ikke diskutert detaljer omkring denne utredningen.

Det er med andre ord et poeng at denne typen ressursutvikling og lagring ikke bør være et ansvar for en enkelt forsker eller gruppe av forskere, men at ansvaret ligger til en offentlig finansiert institusjon som ser verdien av språkdokumentasjon i et langtidsperspektiv og på den måten ikke er like avhengig av enkeltpersoners forskningsinteresser, skiftende trender i forskningen og tilfeldige økonomiske disposisjoner som tilfellet er i dag. I dag er mange korpus og andre språkvitenskapelige ressurser og verktøy samlet under det norske infrastrukturprosjektet Clarino i Bergen. Det gjelder også de datasettene av norsk tegnspråkkorpus som er gjort tilgjengelig så langt. Slik ansvaret for dokumentasjon av norsk, norsk tegnspråk og de andre språkene Norge har ansvar for, er fordelt i dag, er dette en god løsning.

Det koster penger både å utvikle og vedlikeholde språkteknologiske ressurser som korpus og databaser og lagre materialet for ettertiden. Kostnader til lagring er spesielt relevant når det gjelder tegnspråk fordi dokumentasjonen må skje i videoformat og ikke i tekst- og lydfiler slik tilfellet er for bokstavbaserte språk. En langsiktig løsning når det gjelder finansiering av utvikling og lagring av korpus for tegnspråk, vil derfor være helt avgjørende.

Tegnspråklig terminologiarbeid

Norsk tegnspråk er i bruk på mange områder i det norske samfunnet, blant annet som undervisnings-, medie- og scenespråk. Nye språklige domener har kommet til, og det var et ønske fra tegnspråklige førstespråksbrukere at når nye tegn, særlig fagtermer, kom til og ble foreslått fra andrespråksbrukere, så måtte arbeidet med slike tegn være bedre forankret i førstespråksmiljøet. Språkrådet tok i 2013 initiativ til å koordinere en tegntermgruppe. En viktig forutsetning for tegntermarbeidet har vært at førstespråksbrukerne skal føle eierskap til prosessen med tegntermarbeid og ikke at noen andrespråksbrukere "tukler" med norsk tegnspråk. Dette arbeidet har bidratt til å skape tillit.

Tegntermgruppen består av døvne personer med tegnspråk som førstespråk/morsmål og/eller med grunnleggende teoretiske kunnskaper i tegnspråklingvistikk. De er oppnevnt av

tegnspråklige aktører, institusjoner og organisasjoner som selv finansierer sin respektive representant i tegntermgruppen. I tillegg til dette har medlemmene en variert bakgrunn med hensyn til geografi, sosial bakgrunn og alder. På grunn av norsk tegnspråks språkhistorie knyttet til forsøk på standardisering på 1970-tallet⁸, brukte tegntermgruppen mye tid ved oppstart og noen år framover på å finne ut hvilke arbeidsmetoder og faglige modeller man skulle arbeide etter. Tegnene skulle ha en forankring i allerede eksisterende tegnbuch, med blant annet norske håndformer, artikulasjonssteder og artikulasjonsmåter. For å få en faglig forankring i dette nybrottsarbeidet fikk tegntermgruppen innføring i fagfelt man støtte på underveis i diskusjonene, fra terminologer, tegnspråklingsvister og andre relevante eksperter. Foreløpig har tegntermgruppen ferdigstilt tegntermer for astronomiske og juridiske begreper. Faglige termer er et viktig moment for å kunne vise den kunnskapen man har i et gitt fag. Språket i seg selv vitaliseres og kan dermed brukes i flere språklige domener i samfunnet. Det vil også kunne gi økt rettsikkerhet og helselettisitet. Pandemien førte til et avbrudd i arbeidet fordi det er vanskelig med tegnterमारbeid på digitale plattformer. Tegntermgruppen har vært på tegnspråklige møteplasser og informert om arbeidet og fanget opp videre behov.

Fagterminologien utgjør en viktig del av norsk tegnspråk og må dokumenteres på lik linje med allmennspråket. Både eksisterende terminologisamlinger og nye terminologisamlinger som blir utviklet av tegntermgruppen eller andre, må inngå som en del av det digitale arkivet som skal utgjøre språksamlingene for norsk tegnspråk.

Oversikt over ordbøker, korpus, verktøy, databaser og samlinger

Det er vanskelig å lage en uttømmende oversikt over hva som finnes av dokumentasjon av norsk tegnspråk, i alle fall hvis man med dokumentasjon tenker på alle typer opptak av tegnspråklig kommunikasjon, også i privat regi. For å få en best mulig oversikt over eksisterende materiale tok Språkrådet i desember 2021 gjennom en spørreundersøkelse kontakt med alle kjente institusjoner og personer som vi mente kunne ha eller vite om relevant materiale. I henvendelsen la vi vekt på å få med alle typer språklige data i form av tekst, bilde og film som har bidratt til kunnskap om norsk tegnspråk, uansett sjanger og størrelse.

En oversikt over det vi har registrert, finnes som vedlegg til dette dokumentet. Uten å være uttømmende gir vedlegget oversikt over de mest sentrale ressursene som finnes og hvilke kategorier av materiale som er tilgjengelig. Som oversikten viser, er mye av materialet i videoformat. Det gjør at det av personvern hensyn er juridiske begrensninger knyttet til publisering av materialet. Dersom slikt materiale i ettertid skal inngå i et korpus, må det innhentes tillatelse fra alle aktører. Det vil i praksis si at denne typen opptak der aktørene på forhånd ikke har godkjent det spesifikke bruksområdet, ikke kan publiseres offentlig, heller ikke til vitenskapelig bruk. Når et materiale ikke kan inngå i et korpus til fri vitenskapelig bruk, er dessverre verdien av materialet som språkdokumentasjon begrenset.

Som oversikten viser, er det heller lite som finnes av dokumentasjon av norsk tegnspråk. Det er flere årsaker til dette, men mangel på kompetanse i norsk tegnspråk (som førstespråk), sammen med mangel på ressurser, er viktige forklaringer. Et korpusmateriale som skal inngå i et korpus over norsk tegnspråk, bør i så stor grad som mulig være kommunikasjon mellom personer med norsk tegnspråk som førstespråk. En slik forutsetning gjør at mye av det materialet som finnes i dag, ikke er aktuelt for korpusbygging. Kombinert med problemer når

⁸ Jf. Holten, Sonja Myhre og Hege Roaldstveit Lønning (2010): ["Hørende er våre sjefer". Språkplanlegging og språkendringer i norsk tegnspråk](#). Masteroppgave. Universitetet i Oslo.

det gjelder personvern og rettigheter knyttet til det eksisterende materialet, er det derfor en kjensgjerning at det å bygge opp et tegnspråkkorpus også må omfatte nye videoopptak av kommunikasjon. Å bygge et korpus med norsk tegnspråk vil på den måten være mer ressurskrevende både med tanke på tid og penger enn å lage korpus for skriftbaserte språk.

En annen utfordring som bør nevnes, er mangelen på lingvister som har norsk tegnspråk som førstespråk, eller som har kompetanse i norsk tegnspråk i det hele. Det er betegnende at det lingvistiske miljøet innen tegnspråk i Norge i stor grad er dominert av forskere med utenlandsk bakgrunn. Disse lingvistene gjør en svært viktig innsats på feltet, men på sikt bør det være et mål at akademiske stillinger i norsk tegnspråk bør være besatt av folk med norsk tegnspråk som førstespråk. Dersom dette skal være realiserbart, må det bli mulig å studere norsk tegnspråk som fag på norsk tegnspråk uten å være avhengig av tolkehjelp. Å utdanne en person med forskerkompetanse i norsk tegnspråk er i seg selv en lang prosess, men det vil være helt nødvendig for på sikt å etablere et studieløp i norsk tegnspråk på bachelor- og masternivå. For å få til dette er det nødvendig å etablere et tegnspråklig fagmiljø der det er attraktivt for tegnspråklige å arbeide.

Vurdering av behovet for å videreutvikle eller lage nye ordbøker, korpus, verktøy, databaser og samlinger

Hvis norsk tegnspråk skal utvikles og holdes i hevd som et levende kulturspråk, må det til en solid dokumentasjon både av den språklige tradisjonen og av hvordan språket blir brukt i dag. Det er et nødvendig grunnlag både for å forske på og drive opplæring i språket. God dokumentasjon er med andre ord helt avgjørende for at språket skal overleve. For norsk tegnspråk er det mye som gjenstår når det gjelder dokumentasjon av språket. Det er et stort behov for å utvikle grunnleggende dokumentasjon i form av en leksikalsk database, som også etter hvert kan fungere som ordbok med norsk tegnspråk som utgangsspråk. Den ressursen som finnes i dag, Norsk tegnordbok, har norsk skriftspråk (bokmål) som kildespråk og er ikke deskriptiv eller korpusbasert. En ny ordbok over norsk tegnspråk må være vitenskapelig basert ved at den deskriptivt beskriver språket slik det faktisk blir brukt, og den må ha norsk tegnspråk som kildespråk. For å få til dette må både definisjon og eksempler hvile på faktisk språkbruk slik det kommer til uttrykk i et korpus. Utvikling av et passende og stort nok korpus er derfor en forutsetning for videre språkdokumentasjon i form av en leksikalsk database som igjen skal danne grunnlag for en ordbok. Videre vil et korpus også kunne danne det empiriske grunnlaget for en deskriptiv grammatikk over norsk tegnspråk. Den naturlige rekkefølgen når det gjelder arbeidet med den grunnleggende dokumentasjonen av norsk tegnspråk, vil altså være korpus og en leksikalsk database fulgt av ordbok og grammatikk. Rekkefølgen av ordboka og grammatikken er ikke avgjørende. Det vil bestemmes av hvilke og hvor store ressurser som er tilgjengelige og hvilken kompetanse den aktuelle forskergruppen har.

Som beskrivelsen av den grunnleggende språkdokumentasjonen viser, krever utvikling av korpus, leksikalsk database, ordbok og grammatikk solid kompetanse i tegnspråklingvistikk. Denne kompetansen finnes ikke i dag, og det er et tankekors at det i Norge i dag mangler utdanninger og studieløp som kopleer lingvistikk og norsk tegnspråk slik at den manglende forskerkompetansen i tegnspråklingvistikk kan bøtes på. Det må legges til rette for at det blir mulig å studere norsk tegnspråk på norsk tegnspråk og ikke med tolk gjennom hele studieløpet i akademia, om nødvendig med kvoteringsordninger som favoriserer døve og hørselshemmede studenter. På den måten kan man rekruttere studenter med norsk tegnspråk som førstespråk og dermed sikre at kompetansen blir i Norge. Ferske erfaringer fra tegnspråkmiljøene i universitets- og høgskolesektoren i viser at det både er vanskelig å

rekruttere vitenskapelige assistenter med tilstrekkelig kompetanse i norsk tegnspråk og å holde på dem så lenge at det svarer seg med tanke på opplæringstiden. I dag er ofte stipendiatstillinger og forskerstillinger besatt av personer fra utlandet, gjerne med andre tegnspråk enn norsk. De mangler dermed førstespråkskompetanse i norsk tegnspråk, samtidig som risikoen for å miste kompetansen til institusjoner utenfor Norge er stor. Slik situasjonen er i dag, bør det legges til rette for å holde på den utenlandske forskerkompetansen i tegnspråk samtidig som det utvikles et helhetlig studieløp i norsk tegnspråk for studenter med norsk tegnspråk som førstespråk. Et viktig insentiv for å sikre kontinuitet vil være å finansiere stillinger til språkdokumentasjon for å utvikle korpus, leksikografisk database og andre språkdokumentasjonsressurser, for eksempel slik man har gjort det i Sverige med eksplisitte stillinger i arbeidet med den svenske tegnordboken.

Oppsummering og konklusjon

Denne gjennomgangen viser at dokumentasjonen av norsk tegnspråk er svært fragmentarisk. Det mangler grunnleggende språkdokumentasjon, som en ordbok med norsk tegnspråk som kildepråk og en grammatikk som beskriver språket. Både ordboka og grammatikken må være deskriptive og bygge på språksamlinger i form av korpus og en leksikalsk database. Siden korpuset er grunnlaget for de andre ressursene, bør korpusarbeidet prioriteres. Det vil være gunstig å bygge videre på arbeidet som allerede er satt i gang av Lindsey Ferrara ved NTNU i samarbeid med Clarino ved Universitetet i Bergen både når det gjelder korpusutvikling og utvikling av en leksikalsk database. I motsetning til skriftbaserte språk krever tegnspråk som skal være tilgjengelig i et korpus, videoformat. Det gjør korpusbygging for tegnspråk ressurskrevende, også når det gjelder lagringsplass. Det må derfor settes av tilstrekkelig med ressurser til å lage språksamlinger i form av korpus og en leksikalsk database før arbeidet med ordboka og grammatikken kan begynne.

Det er videre pekt på at utvikling av språkdokumentasjon for norsk tegnspråk vil kreve kompetanse på forskernivå i norsk tegnspråklingvistikk. I dag finnes det svært få personer med slik kompetanse, og det må derfor være et uttrykt mål å etablere et studieløp som gjør det mulig for døve og hørselshemmede studenter med norsk tegnspråk som førstespråk å studere tegnspråklingvistikk på tegnspråk og ikke med tolk, med mål om at disse kandidatene kan bekle forskerstillinger på sikt.

Det mangler i dag en samlende instans som kan ha faglig og administrativt ansvar for dokumentasjon av norsk tegnspråk. På linje med Språksamlingene ved Universitetet i Bergen, som huser store deler av språkdokumentasjonen for de norske skriftspråkene, bør det etableres et senter eller en enhet som har det faglige og administrative ansvaret for utvikling og dokumentasjon av norsk tegnspråk. Det bør vurderes om en slik enhet bør opprettes som en selvstendig enhet, eller om det kan være synergieffekter ved samlokalisering med Språksamlingene i Bergen. Med tanke på at det finnes svært få forskere innenfor feltet tegnspråklingvistikk, bør likevel tilgangen til forskere med rett kompetanse være en viktig faktor når lokalitet avgjøres. Per i dag er det tegnspråkmiljøet ved NTNU i Trondheim som har kommet lengst i arbeidet med dokumentasjon av norsk tegnspråk. Uavhengig av lokalisering bør man i alle tilfelle søke et samarbeid med de andre vitenskapelige miljøene i landet som arbeider med norsk tegnspråk.

Det bør være en forutsetning at den organisatoriske løsningen som velges, sikrer en langsiktig og forutsigbar finansiering av dokumentasjonen av norsk tegnspråk. Som det kommer fram av denne utredningen, står det meste igjen i dokumentasjonsprosessen av norsk tegnspråk, og de skisserte arbeidsoppgavene må derfor ses i et langtidsperspektiv. For

å sikre progresjon i arbeidet er det nødvendig at det opprettes egne stillinger i dokumentasjonsenheten som er viet oppbyggingen av prioriterte språkdokumentasjonsressurser.

Vedlegg

Ikke uttømmende vedlegg til notat til Kulturdepartementet om å kartlegge behov for dokumentasjon av norsk tegnspråk

Lenker om norsk tegnspråk og (språk)historien

<http://www.andata.no/> Privat samling av tegnspråkrelatert informasjon nasjonalt og internasjonalt

<http://www.ndhs.no/> Privat stiftelse, Norsk døvehistorisk selskap, systematisert kronologisk

Arnfinn Muruvik Vonen (2012): Tegnspråk i Norden, Sprog i Norden, 2012, s. 1-13 [i heftet: s. 105-118]

<http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

Rolf Piene Halvorsen (2020): Få øye på tegn - innføring i norsk tegnspråk, Fagbokforlaget

Vitenskapelige arbeider om:

Ferrara, L. (2019). Coordinating signs and eyegaze in the depiction of directions and spatial scenes by fluent and L2 signers of Norwegian Sign Language. *Spatial Cognition and Computation: An Interdisciplinary Journal*, 9(3), 220-251.

<https://doi.org/10.1080/13875868.2019.1572151>

Ferrara, L. (2020). Some interactional functions of finger pointing in signed language conversations. *Glossa: A journal of general linguistics*, 5(1), 1-26.

<https://doi.org/10.5334/gjgl.993>

Ferrara, L. (accepted). Indexing turn-beginnings in Norwegian Sign Language conversation. *Gesture*.

Ferrara, L., Anible, B., & Anda, L. M. K. (accepted). Exploring sign-writing contact and multilingualism in the Norwegian deaf community. In E. Wehrmeyer (Ed.), *New Advances in Sign Language Corpus Linguistics*. John Benjamins.

Ferrara, L., Anible, B., Hodge, G., Jantunen, T., Leeson, L., Mesch, J., & Nilsson, A.-L. (under review). A cross-linguistic comparison of reference across five signed languages. *Linguistic Typology*.

Ferrara, L., & Halvorsen, R. P. (2017). Depicting and describing meanings with iconic signs in Norwegian Sign Language. *Gesture*, 16(3), 371-395.

<https://doi.org/10.1075/gest.00001.fer>

Ferrara, L., & Nilsson, A.-L. (2017). Describing spatial layouts as an M2 signed language learner. *Sign Language and Linguistics*, 20(1), 1-26. <https://doi.org/10.1075/sll.20.1.01fer>

Ferrara, L., & Ringsø, T. (2019). Spatial vantage points in Norwegian Sign Language. *Open Linguistics*, 5, 583-600. <https://doi.org/10.1515/opli-2019-0032>

Lenker på norsk tegnspråk

<https://bibliotekutvikling.no/arkiv/tilskudd-til-digital-barnelitteratur-pa-norsk-tegnsprak-arkiv/>
Offentlig, Bibliotekutvikling - Tidligere tilskudd til digital barnelitteratur på norsk tegnspråk.

<https://dovesmediatv.no/> Offentlig/ privat, Delegerede bibliotek- og informasjonstjenester, se alt Døves Media har laget gjennom 40 år.

<https://www.statped.no/tegnordbok> Offentlig, på oppdrag for Udir.

<https://www.statped.no/laringsressurser/horsel/minetegn/> offentlig , læringsressurs men er det dokumentasjon?

<https://minetegn.statped.no/minetegn/MinetegnHTML5/logginn.php#open> offentlig, tegnwiki dirigert dit. Sjekk ut Statpeds svar.

<https://www.statped.no/laringsressurser/horsel/tegnbanken/> offentlig, video og strektegninger.

[Adams bok](#) Undervisningsmaterieell – kontrastiv, Skådalen – Møller kompetansesenter - Statped

<https://www.tegnliturgi.no/> Høymesseliturgi av 2017 - liturgiske ledd, bønner.

Kirkelige handlinger - liturgier for dåp, konfirmasjon, vigsel og gravferd (kontakt Døvekirken for komplett oversikt)

<https://www.tegnkultur.no/> Poesi og salmer på norsk tegnspråk (

<https://www.dovekirken.no/Ressurser/Trosopl%C3%A6ring> Bibeltekster

Kirkerottene på sirkus (tegnspråktolket video - er ikke L1-dokumentasjon)

Min egen kirkebok (4årsbok oversatt til tegnspråk)

Korsvei (konfirmantbok oversatt til tegnspråk)

Skattejakten (et opplegg for bibelfortellingsstund for de små - fortalt på norsk tegnspråk.

Boka om opplegget ble publisert på IKO-forlaget, men de har ikke boka lenger for salg.

(kontakt Døvekirken for komplett oversikt og bok)

Lukasevangeliet

<https://bibel.no/nettbibelen?slang=bokmal78&query=c6r4KKs2UzZErQ+MjbmZ60UUWa5am0cAqgfzKxZAG+3gDtcXQC1U5w==>

Menneskerettighetene: 32 videoer

Barnekonvensjonen: 90 videoer

<https://dovekirken.no/Kontakt/Artikler/Artikkeldetaljer/ArticleId/2163/FN-konvensjonene>

Tegnsorg www.tegnsorg.no

<http://www.btegnm.no/>

I tillegg fins det flere opptak fra debattkvelder i *FONTS- Forening for norsk tegnspråk*, som kan fås ved henvendelse til styret. Det som må avklares er tillatelse av de på opptaket til at dette kan brukes i forskningsøyemed. Opptakene viser naturlige språksituasjoner som skjer på en scene i dialog med publikum, de fleste med norsk tegnspråk som L1.

Nasjonalbiblioteket opptak [Ph.D Hilde Haualand](#)

Tegnspråknytt i NRK

Korpus

[NTS korpus Halvorsen 2012](#)

Lindsay Ferrara: <https://www.ntnu.no/isl/norsk-tegnsprakokologi>

Clarino: <http://hdl.handle.net/11509/141>

Leksikal database for norsk tegnspråk: The Norwegian Signbank. Radboud University.
<https://signbank.science.ru.nl/>

Ellers finnes det private filmsamlinger både i døveforeningene og hos privatpersoner som Nasjonalbiblioteket bør redde for fremtiden.